

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Santina Kresinger

HRVATSKE RELIGIOZNE POEME 17. STOLJEĆA

Završni rad

Mentor: red. prof. dr. sc. Milovan Tatarin

Osijek, rujan 2012.

Sažetak

U ovome će se radu govoriti o hrvatskim religioznim poemama 17. stoljeća – *Suzama sina razmetnoga* Ivana Gundulića, *Mandalijeni pokornici* Ivana Bunića Vučića te *Uzdasima Mandalijene pokornice* Ignjata Đurđevića. Na početku rada bit će dane osnovne informacije o piscima te o njihovu književnom stvaralaštvu. Pokušat će se definirati religioznu poemu s obzirom na njezine korijene i žanrovske osobitosti. U radu će se spomenuti i važnije studije koje se bave religioznim poemama. Naglasak će biti stavljen na utvrđivanje sličnosti među poemama na tematskoj, motivskoj i strukturnoj razini.

Ključne riječi: hrvatska religiozna poema, žanrovske osobitosti, tematska sličnost, motivska sličnost, strukturna sličnost

1. UVOD

U hrvatskoj baroknoj književnosti javljaju se četiri žanra: dva su naslijeđena iz prijašnjih književnih epoha, a dva su nastala u baroku. To su, od starih, ep i lirika, a od novih libretistička drama i poema. Rodonačelnik religiozne poeme talijanski je pjesnik Luigi Tansillo da Nola i njegova poema *Le lagrime di San Pietro*, u kojoj se u trinaest plačeva opisuje tuga i kajanje svetoga Petra nakon što je zanijekao Krista. U hrvatskoj književnosti postoje tri djela nastala u 17. stoljeću koja pripadaju žanru religiozne poeme, a to su *Suze sina razmetnoga* Ivana Gundulića, *Mandalijena pokornica* Ivana Bunića Vučića te *Uzdasi Mandalijene pokornice* Ignjata Đurđevića. Među navedenim su religioznim poemama prisutne sličnosti na tematskoj, motivskoj i strukturnoj razini.

2. PISCI HRVATSKIH RELIGIOZNIH POEMA 17. STOLJEĆA

2.1. Ivan Gundulić (1589. – 1638.)

Franjo Švelec predstavlja Ivana Gundulića kao najvažnijeg i najboljega dubrovačkog pjesnika 17. stoljeća te kao člana vrlo stare i ugledne vlasteoske porodice.¹ Napominje kako je odgoj Ivana Gundulića tekao u obitelji koja je u svojoj blizini uvijek imala vrlo obrazovanih ljudi te je u njoj upio veliku ljubav prema Republici i slobodi kao zalogu neovisnosti i napretka. Takav će odgoj utjecati i na Gundulićevo stvaralaštvo, koje će jednim svojim dijelom biti izrazom glorifikacije slobode, iako će u mladosti pisati i *vesele* drame, pretežno s mitološkom građom i ljubavnom tematikom.

Franjo Švelec ističe kako su njegove rane drame *Galateja*, *Dijana*, *Armida*, *Posvetilište ljuveno*, *Prozerpina ugrabljena*, *Čerera*, *Kleopatra*, *Arijadna*, *Adon* i *Koraljka od Šira* izraz autorovih mladenačkih u osnovi bezbrižnih sklonosti, a i mode što se zrcalila u Italiji nakon Tassova *Aminte* i Guarinijeva *Pastora Fida*.² Poslije Gundulić prednost daje djelima nabožnoga karaktera.

Prvo su takvo djelo *Pjesni pokorne kralja Davida*. *Pjesni pokorne kralja Davida* Gundulić završava 1620., kada je datirao predgovor te saopćio odluku da će biti *krstjanim spjevalac*.³ Nakon *Pjesni pokornih kralja Davida* slijedile su *Suze sina razmetnoga* tiskane u Mlecima 1622., u kojima se, kako napominje Franjo Švelec, Gundulić javlja kao *zreo pjesnik s odmjerenim, iako bujnim, stilskim aparatom i dubokom proživljenošću*.⁴

Ipak, Gundulić nije stao na religioznom angažmanu, pa tako nakon *Suza* piše *Dubravku*, prvi put izvedenu 1628. Može se reći kako *Dubravka* glorificiranjem slobode pripada trećem razdoblju njegova stvaranja, odnosno razdoblju u kojemu je Gundulić okupiran sudbinom Republike te unutarnjim društvenim odnosima u Dubrovačkoj Republici. Gundulić pokazuje sklonost i za vanjske političke odnose, što pokazuje *Osman*, najvažniji ep 17. stoljeća, kojeg je Gundulić radio, pretpostavlja se, od 1629. do smrti 1638.

¹ Marin Franičević, Franjo Švelec, Rafo Bogišić, *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Povijest hrvatske književnosti 3, Liber – Mladost, Zagreb, 1974., str. 197.

² Isto, str. 198.

³ Jakša Ravlić, *Ivan Gundulić*, u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 12, priredio Jakša Ravlić, Zora - Matica hrvatska, Zagreb, 1962., str. 13.

⁴ Marin Franičević, Franjo Švelec, Rafo Bogišić, nav. dj., str. 201.

Franjo Švelec dodjeljuje Ivanu Gunduliću status iznimnoga književnika u čijim se *djelima stječu i tekovine evropske literature i tekovine pisane riječi na njegovu rodnom jeziku, ali od evropskog baroka, usvajajući inače sva njegova stilska sredstva, odvaja se on dubokom ukorijenjenošću u vlastito tlo i u životne probleme svoga grada i šire zajednice.*⁵

2.2. Ivan Bunić Vučić (1592. – 1658.)

Franjo Švelec predstavlja Ivana Bunića Vučića kao *jednog od najznačajnijih i po općem sudu jednog od najboljih liričara čitave starije hrvatske književnosti.*⁶ Kako Švelec naglašava, Ivan Bunić Vučić *sav je u lepršavim oblicima skladnih slika ispod kojih buja čežnja za uzimanjem od života svega što on može pružiti.*⁷ Ivan Bunić Vučić život ne prima s njegove sumorne strane, iako u ranoj mladosti ostaje bez oba roditelja te je zacijelo opterećen brigama. Stoga i nije, poput drugih svojih vršnjaka, odlazio na školovanje u Italiju, no po službama koje je obavljao, napominje Švelec, valja zaključiti da mu obrazovanje nije zaostajalo za obrazovanjem ostalih Dubrovčana.⁸ Bunić je vodio razgranatu trgovinu, upravljao je naslijeđenim imanjima te se odlično snalazio u službi Republike.

Bunićev književni opus nije opsežan. Osim *Plandovanja*, svojeg glavnog djela kojim je stekao važno mjesto u starijoj hrvatskoj književnosti, napisao je pet pastirskih razgovora, kraću zbirku duhovnih pjesama, među kojima je i nekoliko prepjeva psalama, poemu *Mandalijena pokornica*, nekoliko prigodnica i jednu pjesmu na latinskome jeziku u čast Juniju Palmotiću.

Plandovanja su zbirka sastavljena mahom od kraćih lirskih formi, u kojima se slikaju ženske draži i osjećaji što ih pobuđuje čežnja za uživanjem. Ideal mu je u arkadijsko-pastoralnom svijetu, u kojem je jedini problem ljubav i suze zbog neuzvraćene ljubavi. Na osnovna raspoloženja Bunićevih *Plandovanja* nadovezuju se i njegovi *razgovori pastirski*, ekloge koje su u nas, kao i ljubavna poezija, već imale dugotrajnu tradiciju – od Džore Držića i Petra Zoranića.

⁵ Marin Franičević, Franjo Švelec, Rafo Bogišić, nav. dj., str. 211.

⁶ Isto, str. 211.

⁷ Franjo Švelec, *Ivan Bunić Vučić*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 14, priredio Franjo Švelec, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1975., str. 7.

⁸ Marin Franičević, Franjo Švelec, Rafo Bogišić, nav. dj., str. 213.

Bunić se ogledao i u duhovnim pjesmama, a kako napominje Švelec, od Bunićeve duhovne poezije nešto je življa *Mandalijena pokornica* koju je jedinu, pored prigodne pjesme u čast Ivanu Gunduliću, autor tiskao za života, 1630. godine.

Bunić je pisao i prigodnice, a valja izdvojiti pohvalnicu *Gospodin Dživo Sara Bunića* koja je tiskana 1633. zajedno s *Arijadnom* Ivana Gundulića.

Franjo Švelec zaključuje kako je Bunić, kao i Gundulić, *začetnik nečega što se, s razumljivim ograničenjima, može nazvati pjesničkom školom. Njegov će se glas osjećati gotovo u svim tvorevinama ljubavne tematike što će se javiti nakon njega. Osjetit će se i u Ignjata Đurđevića, koji mu je po talentu zacijelo bio ravan, a možda ga gdjegdje i nadilazi.*⁹

2.3. Ignjat Đurđević (1675. – 1737.)

Ignjat Đurđević posljednji je važan pjesnik staroga Dubrovnika. Prvu izobrazbu stekao je u Dubrovniku, u isusovačkoj humanističkoj školi. Dubrovnik je iznenada napustio te u Rimu stupio u isusovački red, gdje je predavao u isusovačkim školama. Godine 1705. istupio je iz reda i vratio se kući te sljedeće godine ušao u benediktinski red. Zbog nesuglasica s dubrovačkom vladom 1710. bio je protjeran iz Dubrovnika, pa je otišao u Italiju gdje je opet radio kao učitelj. Franjo Švelec napominje kako se po povratku u Republiku sve više okretao povijesnim i književnopovijesnim istraživanjima.¹⁰

Đurđevićev književni rad veoma je raznovrstan. Rano je počeo pisati latinske pjesme, koje je 1708. skupio u zbirku *Poetici lusus varii*, a osam godina poslije, 1716., sabrat će i svoje hrvatske pjesme u zbirku pod naslovom *Pjesni razlike*.¹¹

Mjesto u hrvatskoj književnosti Đurđević je ponajprije stekao *Pjesnima razlikim, Uzdasima Mandalijene pokornice*, prepjevom *Saltijera slovinskog* i latinskim pjesmama *Poetici lusus varii*. Švelec napominje kako glavna Đurđevićeva djela izrastaju iz dubrovačke književne tradicije. Njegove *Ljuvene pjesni* na neki su način produžetak preokupacija kakve su utkane u Bunićevim *Plandovanjima*.

⁹ Marin Franičević, Franjo Švelec, Rafo Bogišić, nav. dj., str. 222.

¹⁰ Isto, str. 284.

¹¹ Isto, str. 285.

Uzdasi Mandalijene pokornice nadovezuju se na Gundulićeve *Suze sina razmetnoga*, a *Suze Marunkove* na *Derviša Stijepa Đurđevića*.¹²

Franjo Švelec zaključuje kako Ignjat Đurđević označava završetak gotovo dva i pol stoljeća dugoga književnog trajanja te njime završava i razdoblje baroka, a nakon Đurđevića Dubrovnik preplavljuju eruditizam, latinizam i molijerovska komedija.¹³

¹² Marin Franičević, Franjo Švelec, Rafo Bogišić, nav. dj., str. 291.

¹³ Isto, str. 292.

3. STUDIJE O RELIGIOZNYM POEMAMA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Religiozne poeme pozornost proučavatelja počinju plijeniti već u 19. stoljeću. Razlozi su zanimanja višestruki, a pozornost privlači i činjenica da u hrvatskoj književnosti postoje tri djela nastala u 17. stoljeću koja po žanrovskom određenju pripadaju religioznoj poemi. Iz te se jedinstvene pojave religioznih poema u okviru starije hrvatske književnosti javlja i potreba, kako kaže Pavao Pavličić, *za ispitivanjem i objašnjavanjem eventualnih međusobnih veza tih spjevova i njihovih odnosa na povijesnome planu.*¹⁴

Milivoj Šrepel 1896. piše studiju *O Gundulićevim »Suzama sina razmetnoga«*, a već u prvom desetljeću 20. stoljeća napisana je rasprava *Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić*, podnaslovljena *Studija o baroku u našoj književnosti* autora Dragutina Prohaske, koji stilsku općenitost baroka, do koje je došao čitanjem europskih uzora, provjerava na tekstovima Ignjata Đurđevića i Antuna Kanižlića. Zoran Kravar proučava metaforiku Đurđevićeve poeme te u studiji *Metaforika Đorđićevih »Uzdaha«* komentira Prohaskinu raspravu, zadržavajući se ponajviše na pitanju dosljednosti sedam Prohaskinih definicija različitih tipova barokne metaforike.

Važno je spomenuti i rasprave Pavla Pavličića, među ostalim i onu pod naslovom *Neke zajedničke crte hrvatskih baroknih plačeva*, u kojoj se dijelom bavi i opravdavanjem termina *plač*¹⁵ te utvrđivanjem sličnosti među hrvatskim religioznim poemama. Spomenuti su radovi samo nekih proučavatelja koji su dali doprinos u osvjetljavanju problematike hrvatskih religioznih poema.¹⁶

¹⁴ Pavao Pavličić, *Neke zajedničke crte hrvatskih baroknih plačeva*, Umjetnost riječi, 1, Zagreb, 1974., str. 22.

¹⁵ Pavao Pavličić napominje kako kod *plačeva* nije riječ samo o vjerskim osjećajima i njihovu opjevavanju nego se uvijek radi o nekom grešniku ili vjerskom preobraćeniku koji se – plačući – kaje, pa poema biva podijeljena ne na pjevanja, nego na plakanja, cviljenja ili uzdisanja. *Neke zajedničke crte hrvatskih baroknih plačeva*, str. 22.

¹⁶ Hrvatskim religioznim poemama bavili su se i Dragoljub Pavlović, Dunja Fališevac, Julijana Matanović, Renate Lachmann, Smiljana Narančić Kovač i drugi.

4. KORIJENI RELIGIOZNE POEME

Prema sadržajnom kriteriju barokne se poeme dijele u dvije skupine – religiozne i komične poeme. Može se tvrditi kako je žanr religiozne poeme utemeljio talijanski pjesnik Luigi Tansillo da Nola, i to djelom *Le lagrime di San Pietro*, u kojemu se u trinaest plačeva opisuje tuga i kajanje svetoga Petra nakon što je zanijekao Krista.¹⁷ Poema je svojedobno ostvarila velik uspjeh, a njezin je odjek bio međunarodan. François Mahlerbe nakon izlaska Tansillove poeme objavljuje pjesmotvor *Les larmes de Saint Pierre*, a u Engleskoj pjesnik Southwell piše djelo *Saint Peter's Complaint*.¹⁸

¹⁷ Luigi Tansillo da Nola napisao je spjev *Il Vendemmiatore* koji se crkvenim krugovima nije svidio zbog svoje rapsusnosti pa ga je papa Pavao IV. stavio na Indeks zabranjenih knjiga. Da bi se iskupio, Tansillo piše poemu *Le lagrime di San Pietro* čiji su dijelovi izašli 1560., a cijelo djelo 1585.

¹⁸ Pavao Pavličić, *Neke zajedničke crte hrvatskih baroknih plačeva*, str. 22.

5. ŽANROVSKE OSOBITOSTI RELIGIOZNE POEME

Sličnosti među religioznim poemama ujedno su i točke koje ih povezuju sa sličnim djelima u ostalim europskim književnostima baroka i potonjih razdoblja. Pavličić napominje kako ih je moguće tražiti na tri osnovne razine: tematskoj, motivskoj i strukturnoj.¹⁹

Religiozna je poema, kao i ostali barokni žanrovi, normirana ponajprije na planu sadržaja. Iz te činjenice proizlaze i sličnosti na sadržajnoj, odnosno tematskoj razini. Pavličić napominje kako tematski krug takvih djela nije širok: ona, uz manje iznimke, pokazuju pokajanje grešnika, a tu temu imaju najreprezentativnija djela toga žanra: *Suze sina razmetnoga* Ivana Gundulića, *Mandalijena pokornica* Ivana Bunića Vučića te *Uzdasi Mandalijene pokornice* Ignjata Đurđevića. U baroku se javlja novo razumijevanje književnosti, koja dobiva utilitarnu crtu te mora služiti Crkvi i duhovnoj izgradnji. Protureformacijska su nastojanja sugerirala biblijsku tematiku, pokajanje grešnika te povratak u okrilje Crkve i vjere.

Sličnosti religioznih poema na motivskoj razini uočavaju se u nizu motiva koji ne stoje u najužoj vezi s temom te ih zato treba tumačiti kao dio žanrovskih konvencija. Pavao Pavličić kao primjer izdvaja motiv špilje i pustoši, reminiscencije na počinjeni grijeh, motiv ženske ljepote kao izvora grijeha te odnos prema prirodi u kojoj grešnik boravi.²⁰

Sličnosti religioznih poema uočavaju se i na strukturnoj razini. Naime, kako ističe Pavao Pavličić, poema opisuje događaj koji unutar sebe nema gotovo nikakva razvoja, početna situacija nalikuje završnoj, često samo za suprotnim predznakom. U opisanom zbivanju sudjeluje mali broj likova, od kojih je samo jedan glavni, broj situacija i ambijenata je malen bez obzira na duljinu djela, a način izlaganja najčešće je monološki.²¹

¹⁹ Pavao Pavličić, *Žanrovi hrvatske barokne književnosti*, u: *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Čakavski sabor, Split, 1979., str. 20.

²⁰ Pavao Pavličić, *Žanrovi hrvatske barokne književnosti*, str. 22.

²¹ Isto, str. 22.

5.1. Tematske sličnosti religioznih poema 17. stoljeća

Religiozne poeme prikazuju pokajanja grešnika, a razlozi su izbora takve teme razumljivi uzmu li se u obzir nastojanja Crkve koja sugeriranjem biblijske tematike želi pružiti primjer čitateljima kako bi se na vrijeme vratili na pravi put i stekli oprost.

Gundulić kao gradivo za svoju poemu *Suze sina razmetnoga* uzima priču iz Evandjelja po Luki. *Suze sina razmetnoga* poema su *sagrešenja*, *spoznanja* i *skrušenja*. Cijelo *sagrešenje* rekonstruira počinjenje prijestupe pokajnika, njegovo upletanje u mrežu proračunate bludnice koja postupno dovodi do srozavanja Sinovljeve osobnosti te on postaje utjelovljenje ljudskih slabosti. *Suze* šalju poruku o prigrlljivanju duhovne dobrote i ljepote, a ne zemaljske. Zemaljska je ljepota tek zamaskirana ružnoća, kao što pripovjeda Sin razmetni, oplakujući svoje grijeh te razmišljajući o bludnici: *Pristavljenih vrhu kosi / trepte od cvitja perivoji; / na ušiju cvijetje nosi, / na prsijeh cvijetje stoji, / cvijetje u rukah, cvijetje svuda, / i ona u cvijetju zmija huda.*²²

Mandalijena pokornica Ivana Bunića Vučića utemeljena je na kršćanskoj ideji pokajanja grešnika, njegova preobraćenja te spoznanja Božje milosti. *Mandalijena pokornica* priča o Mandalijeninu grešnom svjetovnom životu, njezinu pokajanju te vraćanju na stazu blaženstva i ljubavi prema Kristu. Već tematikom *Mandalijena pokornica* ponajprije djeluje religiozno-poučno, a u liku se Mandalijene ogleda veličina Božjeg milosrđa, opraštanja i ljubavi. Bunićeva poema alegoričnošću, odnosno pričom o grešnoj duši koja traži i nalazi Boga, potkrjepljuje ideju o težnji duše za sjedinjenjem s Kristom. Duhovna, nebeska ljubav suprotstavlja se tjelesnoj, zemaljskoj ljubavi koja čovjeka vodi u ništavnost.

Osnovna tema poeme *Uzdasi Mandalijene pokornice* Ignjata Đurđevića priča je o Mandalijeni, pokajanoj grešnici. Već se iz prvih stihova *Uzdisanja prvog* uočava slavljenje vjere, nakon čega slijede stihovi koji funkcioniraju kao sažetak, odnosno upućuju čitatelja da je riječ o stanju poslije učinjenoga grijeha glavne junakinje Mandalijene: *Ah s uzroke ne drugoga / negli s tebe prosvietljena / Isukrsta ljubjenoga / lijepa obljudi Mandalijena / i čovječku pazeć sliku / boga pozna u čoviku. / Ona ostavi grešne pute, / ures vrze svoga od lica / i sred ljuti razpuknute / ukopa se pokornica, / da bi u raju pak poznala / što 'e po tebi*

²² Ivan Gundulić, *Suze sina razmetnoga*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 12, priredio Jakša Ravlić, Zora – Matica hrvatska, Zagreb 1962., str.44. Svi navodi iz poeme bit će doneseni po tome izdanju.

vjerovala.²³ Iz navedenog se citata vidi kako *Uzdasi Mandalijene pokornice* tematiziraju kategorije kršćanske vjere – grijeh, pokajanje i iskupljenje grijeha, a ti dijelovi poeme upućuju na tematsku sličnost s *Mandalijenom pokornicom* Ivana Bunića Vučića i *Suzama sina razmetnoga* Ivana Gundulića.

Može se zaključiti kako hrvatske religiozne poeme 17. stoljeća na tematskoj razini prate ideje katoličke obnove, a cilj je djela potaknuti čitatelja u duhovnom rastu. Glavna je okosnica spomenutih religioznih poema pokajani grešnik, odnosno grešnica koji uvijek dolaze do zaključka kako je Božja milost najveće od svih čuda, jer upravo Božja milost omogućuje preobraćenje grešnika.

5.2. Motivske sličnosti religioznih poema 17. stoljeća

5.2.1. Motiv reminiscencije na počinjeni grijeh

Reminiscencije grešnika na počinjeni grijeh motiv je koji se redovito javlja u hrvatskim religioznim poemama 17. stoljeća. Grešnik se sjeća počinjenoga grijeha te ga detaljno rekonstruira.

Cijelo *sagrješenje* u *Suzama sina razmetnoga* predstavlja reminiscenciju na počinjene prijestupe razmetnoga Sina, koje on, čudeći se samome sebi, sažima ovako: *Što ne učinih, što ne skrivih, / u ku zlobu š nje ne upadoh? / Tlačih zakon, neprav živih, / tlapih, mamih, grabih, kradoh; / na vrlja se djela spravih; / sram poplesah, Boga ostavih!* (I, str. 48).

Ivan Bunić Vučić na početku *cviljenja prvog* u *Mandalijeni pokornici* upozorava da Mandalijenino kajanje treba biti primjer čitateljima kako bi se vratili na pravi put. Nakon autorova upozorenja čitateljima slijedi Mandalijenina reminiscencija na počinjene grijehe. Prisjećajući se grijeha, Mandalijena se, poput Sina razmetnoga, čudi kako je mogla zgriješiti tako teško: *Zašto li sam ostavila / tebe, višnji Ljubovniče? / Za isprazne, jaoh, taštine / od nekrepka segaj svita / pustih tebe, Gospodine, / ki si plata mâ čestita* (I, str. 177).²⁴

²³ Ignjat Đurđević, *Uzdasi Mandalijene pokornice*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 18, priredio Franjo Švelec, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 263. Svi navodi iz poeme bit će doneseni po tome izdanju.

²⁴ Ivan Bunić Vučić, *Mandalijena pokornica*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 14, priredio Franjo Švelec, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1975., str. 177. Svi navodi iz poeme bit će doneseni po tome izdanju.

U *Uzdasima Mandalijene pokornice* glavna se junakinja prilikom rekonstrukcije svojih grijeha često vraća u prošlost. Pritom Mandalijena, kao što kaže Julijana Matanović, *pokazuje načine upadanja u grijeh, iznosi događaje koji su je pratili, situacije u kojima se nalazila (oholost, zatim ljubav, pa razuzdanost).*²⁵ Na kraju *uzdisanja drugog* Mandalijena zaključuje o svojim grijesima: *Što ne motrih! Što ne činih! / smetah, grabih, raspe budih, / moreć blaznih, blazneć hinih, / hineć ljubih, ljubeć udih / sebi i družijem sa svom moći / mislim, djelom, u dne, u noći* (II, str. 291).

5.2.2. Motiv prirode koja okružuje grešnika te njegov odnos prema njoj

Mjesto na kojem se Gundulićev junak nalazi opisano je kao divlje i hladno, puno strmih litica i divljeg raslinja: *Pod česvinam grm prignuti / gdi u spletenu gaju raste, / a o klisurah strme ljuti / gledaš visjet divje hraste, / ter pod snijegom vrsi bijeli / planinam su posijedjeli* (I, str. 40). U tome je krajoliku junak sâm, a mjesto na kojem se nalazi odvojeno je od ostaloga prostora visinskim položajem i strminom. Smiljana Narančić Kovač napominje kako je vertikalna strukturiranost krajolika karakteristična za *locus horridus*, opis koji se često javlja u religioznoj poemi baroka.²⁶ Takav je krajolik negostoljubiv, a lirski se subjekt osjeća nelagodno i napeto. Našavši se u pustinji, Sin razmetni gleda oko sebe i razmišlja o prirodi te zaključuje kako je priroda stvorena radi čovjeka, jer se u njoj ogleda slika Božja. Nakon spoznanja Boga i darova prirode, Sin razmetni zaziva prirodne nedaće na svoju glavu: *Pače, kako vode u more / sa svijeh kraja opće uljesti, / tako odsvuda sve najgore / bolesti u me, jaoh, bolesti! / Tim s čemerna skupa ujedno / poprav ja sam more jedno* (III, str. 75).

Razlika među *Suzama sina razmetnoga* i *Mandalijenom pokornicom* vidi se u opisu krajolika u kojem se junak, odnosno junakinja nalaze. Kao što je već spomenuto, junak *Suza sina razmetnoga* smješten je u krajolik koji je opisan kao *locus horridus*, dok opisa krajolika kao *locus horridusa* u *Mandalijeni pokornici* nema. Bunićeva se Mandalijena u trenutku najvećega kajanja ne nalazi na strmim klisurama hladne planine, no ona, kao i Sin razmetni, zaziva smrt iz prirode, moleći da ju pogode prirodne nepogode: *I za sve to još sam živa, / još me opaku zemlja uzdrži, / i budući tebi kriva / još me s neba trijes ne krši!* (I, str. 177).

²⁵ Julijana Matanović, *Barok iz suvremenosti gledat*, Izdavački centar Otvorenog Sveučilišta, Osijek, 1992., str. 21.

²⁶ Smiljana Narančić Kovač, *Pjesnički motivi i topoi u Gundulićevim Suzama sina razmetnoga*, Umjetnost riječi, 3, Zagreb, 1992., str. 226.

U *Uzdasima Mandalijene pokornice* Mandalijena se na početku poeme nalazi u pustoši, u špilji gdje žali zbog svojega grijeha: *Kraj franačkih plodnijih strana / marsiljska se pustoš vidi, / gdi od vijeka zaharana / ustaranijem mrakom blidi, a niz pleći brijega strma / nore luzi pusta grma* (I, str. 264). Krajolik kojim je Mandalijena na početku poeme okružena opisan je kao *locus horridus*: *Naježenijeh iz ponora / crne magle ljut izmeće, / kamenitijeh vrhu gora / leže od snijega gore veće, / ter uzrasla kruni zima / sijedo čelo oblacima. / Ču'eš iz klisur muklo odisat / vjetre i rijeke gdi se ore / za potopom satarisat / sela u sebe, sebe u more; / reve voda i u vrlini / plače raspe koje čini* (I, str. 264). Prema tome, može se tvrditi kako je Đurđevićeva poema, što se tiče prirode koja okružuje junakinju, sličnija situaciji u Gundulićevoj poemi negoli Bunićevoj poemi. Mandalijena, kao i Sin razmetni, dolazi do zaključka da je priroda slika Božja te se njome nadahnjuje u svome pokajanju.

5.2.3. Motiv suza

Motiv suza nezaobilazan je motiv religioznih poema. Suze i plač simboliziraju očišćenje od grijeha i pokajanje grešnika. U Gundulićevoj se poemi motiv suza što ih Sin razmetni lije javlja na više mjesta. Misao da suze čiste od grijeha vidljiva je već iz prvih stihova poeme: *Grozno suzim gorak plač sada, / gorko plačem grozne suze / ke razmetni sin nekada / kajani z grijeha lijevat uze; / jeda i moje grijehe oplaču / suze u suzah, plač u plaču* (I, str. 39). Sin razmetni moli Boga za što više suza jer osjeća da suze koje prolijeva nisu dovoljne kako bi oprale njegove grijehe: *Ah jaoh, plačne oči moje, / gdi su od groznijeh suza more? / Plač'te, plač'te sve dni svoje, / sve što leti, plove i hodi; / dâ mi život, bitje, stanje, / pamet, mudros, svijes i znanje* (III, str. 74).

U *Mandalijeni pokornici* motivom suza prikazana je težnja duše za sjedinjenjem s Kristom. Dunja Fališevac kaže da *Mandalijena lije i svjetovne i duhovne suze* te da se suze *hiperboličkom metaforizacijom pretvaraju u simbol jedinstva tijela i duše, zemaljskog i nebeskog, u simbol sjedinjenja duše s božanskim*.²⁷ Suze u *Mandalijeni pokornici* gase zemaljsku, lažnu strast, a prikazane su kao rijetka dragocjenost: *Pokli vi ste biser bîli, / draži bisera istočnoga, / koji samo Bogu omili, / koji samo zani Boga. / Vi ne samo ne dunete / rajski oganj i žeravu, / nu većma ga raždijete / na nebesku ljubav pravu* (III, str. 192).

²⁷ Dunja Fališevac, *Ivan Bunić Vučić*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1987., str. 77.

Motiv ispiranja grijeha suzama prisutan je i u *Uzdasima Mandalijene pokornice*. Mandalijena želi isplakati što više suza: *Plaç moj i trud dospjet neće: / trudih, plakah – plačem, trudim; / i koliko plačem veće, / vele veće plakat žudim; / nu ne za te, neg er momu / moj plač drag je pridragomu.* (IV, str. 311) Mandalijeninim suzama i sâm autor želi okajati svoje grijeh te tako pribaviti Božju milost: *Tijem razlog je, kad nju pojem, / gdi u spilah svoj grijeh žali, / da me obasjaš zrakom tvojijem, / er te hvalim u nje hvali; / u nje slavi tvâ se krije, / er što 'e slavna, po tebi je. / Zato slabijem mo'im pjesnima / tvôm stavnosti stavnos stvori, / nek uvijek ja po njima / rajski lovor stečem gori / i mâ trublja s boljom česti / vrhu zvijezdâ bude sjesti* (I, str. 264).

5.2.4. Motiv ženske ljepote kao izvora grijeha

U *Suzama sina razmetnoga* glavni je uzrok Sinovljeva moralnog pada i gubitka svega dobroga bludničina ljepota. Opis bludničine ljepote petrarkistički je intoniran: *Bijaše zlatan pram vrh čela / za razbludu raspustila, / svitlos draga i vesela / sjaše iz oči sunca mila, / a capćaše posred lica / združen trator i ružica. / Od koralja usti objavi / a od lira prsi svoje. / Govoraše nje gizdavi / podsmijeh: »Daj mi srce tvoje!« / Veljaše opet: »Daj ga meni!« / pogled slatki i ljuveni* (I, str. 43). Nakon opisa bludničine ljepote iznosi se slijed njezina urešavanja i zavođenje Sina razmetnoga, pa postaje jasno kako je njezina ljepota tek maska ispod koje se krije ružnoća. Zavarano prividom bludničine ljepote razmetni joj Sin šalje vrijedne darove, a kad potroši svoju imovinu, počinje krasti ne bi li udovoljio njezinim željama. Rezultat takvih postupaka degradacija je Sinovljeve osobnosti. Zbog ženske ljepote razmetni je Sin izgubio kako kaže: *čas i pamet i imanje* (III, str. 52).

Izvor grijeha Bunićeve Mandalijene također leži u njezinoj ljepoti. Bog je Mandalijeni darovao iznimnu ljepotu, a ona je tu ljepotu iskorištavala i činila grešna djela: *sve svo 'e želje postavila / biješe ko će zamamiti / koga mlaca sebi mila / i za roba zaplijeniti. / Tijem smamljene ljeperice / mladi na plam nje zgarahu / i kô otaru od božice, / ljeposti se nje klanjahu* (I, str. 170). Mandalijena je mamila mladiće i činila ih svojim robovima, kitila se dragim kamenjem i svilenom odjećom. Nije znala da je djevojački obraz najljepši *kad ga rumen sram odiva* (I, str. 171). Zanimljivo je istaknuti kako Bunić upravo dijelovima Mandalijenina tijela koji su je navodili na tjelesne užitke želi iskupiti Mandalijeninu dušu od grijeha i izmoliti oprostjenje od Boga. Dunja Fališevac kaže da se na taj način, apostrofom

pojedina dijela tijela, vrlo manirirano i bizarno, pokazuje istodobno opreka, kontrast zemaljske, tjelesne, fizičke i nebeske, duhovne ljubavi.²⁸

Đurđevićeva Mandalijena u *uzdisanju drugom* obraća se djevojkama, opominjući ih da se ne daju zanijeti vlastitom ljepotom: »Dikle, s draga kijem pogleda / među lijepijem raste hvala / u cviljenju mom naprijeda / viđ'te kako počne smala / tko god srne za upasti / svijeh svijeh krivina sred propasti. / Od početka čuva'te se, / zatecite plam ljuveni, / čijem ste same kroz urese / njegda lijepoj slične meni, / i u vami čas uzmnaza / draga od tijela duša draža« (II, str. 278). Nakon opomene djevojkama Mandalijena priča o svome životu i rajskoj ljepoti. Mandalijena govori kako je mislila da joj uzalud ljepota bez ljubavi, pa je počela ljubiti. Čitatelju odmah postaje jasno kako je uzrok njezina bludnoga života upravo njezina raskošna ljepota.

²⁸ Dunja Fališevac, nav. dj, str. 68.

5.3. Strukturne sličnosti religioznih poema 17. stoljeća

Suze sina razmetnoga, Mandalijena pokornica i *Uzdasi Mandalijene pokornice* monološki su ustrojene poeme. One se razlikuju s obzirom na količinu upletanja pjesnikovih komentara. Primjerice, u *Mandalijeni pokornici* naracija se vrlo često prekida pjesnikovim komentarima, a kao što Dunja Fališevac kaže: *pjesnik komentira zbivanje kao moralizator te kao pripovjedač-pjesnik iznosi niz teološko-filozofskih problema.*²⁹

U zbivanjima koje tematiziraju hrvatske religiozne poeme 17. stoljeća sudjeluje mali broj likova, od kojih je samo jedan glavni. U *Suzama sina razmetnoga* spominju se otac, bludnica, Sinovljevi prijatelji i rođaci, no razmetni Sin glavni je nositelj radnje. U *Mandalijeni pokornici* spominju se Šimun, Isus, Petar, Ivan, Marija te Mandalijena, glavna junakinja poeme. Mali broj likova spominje se i u *Uzdasima Mandalijene pokornice*. Osim glavne junakinje Mandalijene, spomenute su diklice, mladić, Ivan, Petar, Marija i Isus.

Broj situacija i ambijenata koji se opisuju u religioznoj poemi uvijek je malen bez obzira na duljinu djela. *Suze sina razmetnoga, Mandalijena pokornica* i *Uzdasi Mandalijene pokornice* redovito započinju stanjem poslije počinjenoga grijeha, kada se grešnici već kaju, uvijek negdje na osamljenom mjestu, u pustoši ili špilji.

Budući da je glavni sadržaj religiozne poeme grešnikovo prisjećanje vlastite prošlosti, religiozna se poema sastoji od tri nejednako duge faze. U prvoj fazi pripovjedač konkretizira o čemu će pisati te moli oprost za svoje grijeha, a vidljivo je to u prvim stihovima *Suza sina razmetnoga*: *Grozno suzim gork plač sada, / gorko plačem grozne suze / ke razmetni sin nekada / kajan z grijeha lijevat uze; / jeda i moje grijeha oplaču / suze u suzah, plač u plaču* (I, str. 39).

Bunić u prvoj fazi *Mandalijene pokornice* izjavljuje kako poemom iskupljuje vlastiti grijeh: *Čini, slatki Gospodine, / koji nebo i svijet stvori, / ko ju slijedjeh u krivine / da ju slijedim u pokori* (I, str. 180). Bunić također jasno ističe nakanu da poemom opomene one koji su zabludjeli, pa zato na početku poeme, u njezinoj prvoj fazi, upozorava grešne čitatelje: *O umrli, pogleda 'te / na pokorne ove pjesni / neka njima izvidate / tešku nemoć od ljuvezni. / Ter*

²⁹ Dunja Fališevac, nav. dj., str. 79.

diklu ovu čim vidite / sprva grijesim svu podanu, / š njom se ujedno obratite / videći je pokajanu (I, str. 169).

U prvoj fazi *Uzdaha Mandalijene pokornice* Đurđević, kao i Bunić, napominje da Mandalijenino kajanje treba poslužiti kao primjer onima koji čitaju. Pjesnik moli Vjeru svetu da ga nadahne te da pribavi milost kod Boga. Đurđević Mandalijeninim suzama oplakuje vlastite grijehe.

Druga faza religioznih poema središnja je faza u kojoj je riječ o tugovanju pokajnika. To je ujedno i najdulja faza *Suza sina razmetnoga*, *Mandalijene pokornice* i *Uzdaha Mandalijene pokornice*. U toj fazi grešnik rekonstruira svoj grijeh te se čudi kako se usudio počiniti ga. Sjeća se kako je došlo do preobraćenja. Gundulićeva razmetnoga Sina i Đurđeviću Mandalijenu preobratala je zraka Božje milosti, dok Bunićevu Mandalijenu preobraća Isusov pogled. U drugoj fazi pokajnici prolijevaju suze kako bi očistili grijehe.

Treća je faza religioznih poema faza oprosta i smirenosti. U trećoj, zadnjoj fazi pokajnika tješi pomisao da je Božja milost najveće od svih čuda te da je ona veća od svakoga grijeha. U zadnjoj fazi pjesnik moli nekadašnjega pokajnika, sada sveca, da ga zagovara na nebu, kako bi i on stekao milost. Bunić se, na kraju poeme, ovako obraća Mandalijeni, moleći ju za zagovor: *Ti pogledaj s neba doli / vrh tužnoga bitja moga, / i ko za te, za me umoli / tvoga draga ljubljenoga. / Ti, ti daj mi suze tvoje / da ja ugasim plam nečisti, / da utopeć grijehe moje / stečem sveti tvoj plam isti* (III, str. 205).

6. ZAKLJUČAK

Hrvatske religiozne poeme 17. stoljeća normirane su ponajprije na planu sadržaja. Iz te činjenice proizlaze i njihove sličnosti na tematskoj, motivskoj i strukturnoj razini.

Na tematskoj razini religiozne poeme prikazuju pokajanje grešnika, a time žele potaknuti čitatelja u duhovnom rastu. Na motivskoj je razini uočljiv niz motiva koji se tumače kao žanrovska konvencija. Neki od motiva koji se javljaju u *Suzama sina razmetnoga*, *Mandalijeni pokornici* te *Uzdasima Mandalijene pokornice* reminiscencije su na počinjeni grijeh, motiv prirode u kojoj se grešnik nalazi te njegov odnos prema njoj, motiv suza i motiv ženske ljepote kao izvora grijeha.

Iz tematskih i motivskih sličnosti proizlaze sličnosti na razini strukture, koje se očituju u malom broju likova koji sudjeluju u opisanom zbivanju, od kojih je samo jedan glavni, malom broju situacija i ambijenata bez obzira na duljinu djela te u monološkom načinu izlaganja. Sadržaj hrvatskih religioznih poema odvija se u tri faze. U prvoj se fazi konkretizira o čemu će se pisati te pripovjedač moli oprost za svoje grijeha. Drugu fazu čini lament zbog počinjenoga grijeha, a u trećoj grešnik stječe oprost i smirenost.

7. LITERATURA

Primarna literatura:

1. Ivan Gundulić, *Suze sina razmetnoga*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 12, priredio Jakša Ravlić, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1962.
2. Ivan Bunić Vučić, *Mandalijena pokornica*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 14, priredio Franjo Švelec, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1975.
3. Ignjat Đurđević, *Uzdasi Mandalijene pokornice*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 18, priredio Franjo Švelec, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1971.

Sekundarna literatura:

1. Dunja Fališevac, *Ivan Bunić Vučić*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1987.
2. Julijana Matanović, *Barok iz suvremenosti gledat*, Izdavački centar Otvorenog Sveučilišta, Osijek, 1992.
3. Marin Franičević, Franjo Švelec, Rafo Bogišić, *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Povijest hrvatske književnosti 3, Liber – Mladost, Zagreb, 1974.
4. Pavao Pavličić, *Neke zajedničke crte hrvatskih baroknih plačeva*, Umjetnost riječi, 1, Zagreb, 1974., str. 21. – 39.
5. Pavao Pavličić, *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Čakavski sabor, Split, 1979.
6. Jakša Ravlić, *Ivan Gundulić*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 12, priredio Jakša Ravlić, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1962.
7. Smiljana Narančić Kovač, *Pjesnički motivi i topoi u Gundulićevim Suzama sina razmetnoga*, Umjetnost riječi, 3, Zagreb, 1992., str. 219–244.
8. Franjo Švelec, *Ivan Bunić Vučić*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 14, priredio Franjo Švelec, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1975.

Sadržaj

1. UVOD.....	4
2. PISCI HRVATSKIH RELIGIOZNIH POEMA 17. STOLJEĆA.....	5
2.1. Ivan Gundulić.....	5
2.2. Ivan Bunić Vučić.....	6
2.3. Ignjat Đurđević.....	7
3. STUDIJE O RELIGIOZNYM POEMAMA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI.....	9
4. KORIJENI RELIGIOZNE POEME.....	10
5. ŽANROVSKE OSOBITOSTI RELIGIOZNIH POEMA.....	11
5.1. Tematske sličnosti religioznih poema 17. stoljeća.....	12
5.2. Motivske sličnosti religioznih poema 17. stoljeća.....	13
5.2.1. Motiv reminiscencije na počinjeni grijeh.....	13
5.2.2. Motiv prirode koja okružuje grešnika te njegov odnos prema njoj	14
5.2.3. Motiv suza.....	15
5.2.4. Motiv ženske ljepote kao izvora grijeha.....	16
5.3. Strukturne sličnosti religioznih poema 17. stoljeća	18
6. ZAKLJUČAK.....	20
7. LITERATURA.....	21